

УДК 373.5.041

Ткачов А. С.

ОРГАНІЗАЦІЯ САМООСВІТИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-НАВЧАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Інтелектуально-освітній потенціал країни значною мірою залежить від стану та темпів розвитку системи освіти. У світлі цього своєчасна модернізація організації та змісту навчального процесу в закладах освіти є необхідною передумовою для успішного подолання кризових ситуацій у різних сферах життєдіяльності суспільства, зокрема в галузі науки та культури в цілому.

Інтенсивний розвиток сучасних інформаційних технологій дає змогу значно підвищити ефективність освітнього процесу шляхом інтегрування до традиційних засобів нових засобів навчання, що мають значний педагогічний потенціал. Причому цей потенціал більш повно проявляється у випадку науково обґрунтованого сполучення традиційних та інноваційних засобів навчання.

Важливо зауважити, що сьогодні інформація перетворилась на один із найважливіших ресурсів людства, а темпи її накопичення й оновлення постійно збільшуються. У таких умовах успішність людини в суспільстві значною мірою залежить від її спроможності знаходити, опрацьовувати та творчо використовувати на практиці необхідну для кожної конкретної життєвої ситуації інформацію. Одним із ефективних шляхів формування такої спроможності в особистості є самоосвіта.

Однак, як встановлено в процесі проведення дослідження, в багатьох членів суспільства неформована на достатньому рівні мотивація щодо здійснення постійного самовдосконалення, неформовані на гідному рівні вміння й навички самостійної освітньої діяльності. Тому питання організації самоосвіти молоді в сучасному інформаційно-навчальному середовищі набувають особливої актуальності.

Як з'ясовано, загальнотеоретичні основи здійснення самоосвітньої діяльності особистості обґрунтовано в дослідженнях В. Маралова, Г. Цукерман, О. Шукліної та ін. Окремі шляхи організації самоосвіти особистості висвітлено в наукових працях Г. Зборовського, Т. Парсона, В. Лапінського та ін.

Теоретичні питання інтеграції самоосвіти й освіти досліджувалися такими вченими, як Л. Коган, М. Руткевич, Ф. Філіпов та ін. Питання реалізації самоосвіти молоді як інноваційного процесу вивчали В. Веденський, А. Вербицький, Л. Шкуркіна та іншими вченими. Можливості сучасних інформаційних засобів в освітньому процесі навчального закладу проаналізовано в наукових працях Б. Гершунського, Н. Клемешової, Н. Петрової, О. Смолянінової та ін. Вимоги до створення

інформаційно-освітнього середовища виокремлено в публікаціях В. Кукушина, О. Газмана, В. Панова, В. Слободчикова.

Незважаючи на те, що питанням організації процесу самоосвіти особистості в сучасному інформаційному суспільстві приділяється значна увага, загальний стан теоретичної та практичної розробленості цієї проблеми залишається незадовільним, що зумовлює актуальність обраної теми.

Мета статті – розкрити суть організації самоосвіти учнівської молоді в сучасному інформаційно-навчальному середовищі та розробити педагогічну модель успішного здійснення цього процесу.

У сучасній науковій літературі виявлено певні розбіжності у трактуванні поняття „самоосвіта”. Так, окремі дослідники визначають самоосвіту як:

- прояв потреби у знаннях (В. Ільїн, М. Кузьміна, Ж. Нусінова);
- досягнення високого рівня пізнавальної активності (Н. Ковалевська);
- процес самокерування засвоєнням знань (В. Бондаренко);
- напрям самовиховання (В. Андрєєв, Б. Райський);
- цілеспрямована пізнавальна діяльність (А. Громцева, Ю. Кулюткін, П. Підкасистий).

О. Бурлука вважає, що самоосвіта являє собою специфічну діяльність, що спрямована на задоволення пізнавальних потреб та інтересів особистості для вдосконалення її освітнього потенціалу й загальної культури. Конкретизуючи свою точку зору, дослідниця підкреслює, що самоосвіта є інформаційно-забезпечувальним видом діяльності з багатьма формами прояву: як технологія роботи з різноманітними текстами; як система відновлення, розширення та поглиблення раніше отриманих знань та вмінь; як засіб саморозвитку, самоконструювання та самовдосконалення тощо.

У своїй праці О. Бурлука також виокремила основні наукові підходи до дослідження самоосвіти особистості, які сформувалися на сучасному етапі:

- *педагогічний*, в якому самоосвіта розглядається як цілеспрямована самостійна діяльність людини з вибору тематики, часу і засобів надбання знань. Також цей підхід характеризується обґрунтуванням оптимальної методики організації самоосвіти;
- *бібліотекознавчий*, що пов'язаний з організацією самоосвітнього читання й аналізом читацьких інтересів;
- *соціологічний*, що зорієнтований на виявлення соціальної обумовленості цього феномена та аналіз поширеності й рівня інтенсивності самостійної активності людини щодо придбання необхідних для неї знань;
- *праксеологічний*, в межах якого розглядається необхідність підвищення або зміни кваліфікації фахівців, перспективи їх професійно-

посадового росту за допомогою самоосвіти в умовах соціальних та наукових змін, які є характерними для сучасного суспільства [1].

І. Грабовець характеризує самоосвіту як багатогранне явище, що являє собою:

- системне оволодіння певними знаннями; організовану діяльність щодо засвоєння накопичених цінностей культури;
- особливий вид людської діяльності з метою отримання знань для формування власної особистості;
- процес інтеграції знань з якостями особистості для підвищення рівня її інтелектуальної культури.

Учений також вважає, що самоосвіта як наукова категорія означає самостійну системоутворюючу індивідуально-особистісну діяльність індивіда, спрямовану на задоволення його потреб у самореалізації й самовдосконаленні [2].

За висновками О. Карпової, самоосвіта являє собою вид діяльності, соціальною функцією якої є самореалізація особистості. Причому авторка підкреслює, що це є найбільш складний вид освітньої діяльності, оскільки самоосвіта пов'язана з такими процедурами, як саморефлексія, самооцінювання, самоідентифікація, а також із відпрацюванням умінь та навичок самостійного здобуття знань та трансформування їх у практичну діяльність [3, с. 22].

Г. Ключарев, О. Кофанова й О. Пахомова в своїй спільній науковій роботі визначили, що самоосвіта як вид діяльності має такі основні ознаки:

1) це систематична навчальна діяльність при мінімальній організації освітнього процесу чи при повній відсутності керівництва ним з боку педагога, причому можливе її здійснення поза стін навчального закладу;

2) ця діяльність пов'язана з комунікацією в самому широкому сенсі та спрямована на отримання будь-яких нових знань (необов'язково наукових чи тих, що затверджені програмою загальної освіти);

3) у процесі самоосвіти молода людина сама вирішує, в якій мірі поєднати власні переваги з вимогами та можливостями навколишнього середовища й оточення, довготривалі інтереси з ситуативними, внутрішні фактори з зовнішніми [4, с. 38-39].

На підставі вищевикладеного зроблено висновок про те, що самоосвіта – це спеціально організована самостійна пізнавальна діяльність людини, спрямована на досягнення певних особистісно й суспільно значущих освітніх цілей.

Порушуючи проблему організації самоосвіти учнівської молоді, важливо також визначитись із сенсом терміну „організація”. У світлі цього важливо відзначити, що це поняття походить від французького слова „organisation” і терміну пізньолатинського походження „organizo”, що означало „надаю стрункого вигляду, облаштовую”. У наукових працях під організацією соціальних об'єктів звичайно розуміють:

- соціальний інститут, призначений для виконання певної соціальної функції в суспільстві (В. Іванов);
- тип діяльності, що включає конкретні функції (розподілу ролей, встановлення вертикальних і горизонтальних зв'язків, координації тощо), причому в цьому сенсі термін „організація” можна вважати певною мірою синонімом терміну „управління” (А. Карпов);
- ступінь внутрішньої упорядкованості, узгодженості частин цілого (В. Казаневська);
- система відносин між певною кількістю людей, об'єднаних загальною метою спільної діяльності (М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі);
- структура об'єкта, будова і тип зв'язків між окремими елементами певної соціальної системи з її специфічними властивостями (І. Акчурін).

На підставі вищевикладеного слід підсумувати, що поняття „організація” тісно пов'язано з термінами „структура” і „система”. У світлі цього важливо зауважити, що в категорії „структура” звичайно фіксуються відносно інваріантні та статичні закономірності, які регламентують способи взаємодії компонентів певної системи, а дефініція „організація” відображає динамічні закономірності, котрі пов'язані з функціонуванням цих частин як цілісного утворення [5, с. 480-481].

У сучасній науковій літературі (Т. Дмитренко, Ю. Сокольников, Н. Ткачова [6; 7; 8] та ін.) також зазначається, що педагогічна система з точки зору статичності є соціальною організацією, а з точки зору динаміки – системою управління. Статика дозволяє забезпечувати оптимальний вибір компонентів системи, адекватно описувати її цілі, а динаміка – механізм досягнення цих цілей через процес управління. Причому в педагогічній галузі суть системи як організації виявляється, насамперед, саме через явища управління. З урахуванням вищевикладеного зроблено висновки про те, що для ефективного функціонування педагогічної системи необхідно оптимізувати як її статичний складник, тобто забезпечити оптимальний відбір компонентів і встановлення зв'язків між ними, так і динамічну складник, тобто обґрунтування результативності методики для реалізації цієї системи.

Зауважимо, що організація самоосвіти школярів вимагає також урахування специфіки сучасного інформаційно-навчального середовища. Як встановлено, поняття „інформаційно-навчальне середовище” в різних наукових джерелах трактується як:

- умова успішного здійснення навчання й розвитку учнівської молоді (В. Панов, В. Слободчиков);
- фактор навчання й розвитку особистості (В. Виготський, Н. Крилова, В. Ясвін);
- засіб навчання (О. Газман);

- форма комунікативної взаємодії, під час якої створюються певні специфічні об'єднання людей, що забезпечують передачу молоді необхідних знань, умінь і навичок (В. Рубцов);

- об'єкт педагогічного моделювання, що дозволяє забезпечити ефективність процесу навчання (В. Лебедева, В. Орлов).

У контексті дослідження інформаційно-навчальне середовище розуміється як сукупність всіх засобів інформації, які може успішно використовувати учнівська молодь у процесі здійснення самоосвіти. Причому, як підкреслює Ю. Кузнецов, розбудова комплексного інформаційно-навчального середовища для школярів передбачає насамперед забезпечення таких його аспектів:

- створення інформаційно-технологічної інфраструктури цього середовища, що відрізняється відкритістю, керованістю й активною взаємодією учасників процесу навчання;

- розробка системних вимог до всіх компонентів вказаного середовища та технічних засобів навчання;

- типізація технічних рішень щодо структури технологічних комплексів, які забезпечують відкритий доступ до електронних навчальних ресурсів;

- інтеграція інструментальних засобів і технологій та використання цифрових ресурсів, в тому числі інтерактивних [9, с. 87-88].

У процесі проведення дослідження на підставі врахування рекомендацій науковців (О. Карпова, О. Міцук [3; 10] та інші) було розроблено педагогічну модель організації самоосвіти учнівської молоді у сучасному інформаційно-навчальному середовищі, що представлена такими трьома блоками:

- 1) *концептуально-цільовий*, в якому визначено сукупність підходів і дидактичних принципів організації процесу самоосвіти, в якому передбачено забезпечення педагогічної підтримки в боку вчителя;

- 2) *змістово-процесуальний*, що спрямовує старшокласників розбудовувати індивідуальну траєкторію реалізації самоосвітньої діяльності, оволодівати необхідними для її успішного здійснення знаннями, вміннями, особистісними якостями;

- 3) *оцінно-результативний*, який забезпечує оцінювання результативності учнями цієї діяльності за допомогою використання об'єктивних і суб'єктивних критеріїв та показників.

Висновки. Отже, можна зробити загальний висновок, що організація самоосвіти учнівської молоді в сучасному інформаційно-навчальному середовищі є складним, суперечливим та багаторівневим процесом, який зумовлений різними об'єктивними й суб'єктивними чинниками та спрямований на задоволення потреб молоді людини в самовдосконаленні, саморозвитку, самореалізації. Тривалість, структура та ефективність цього процесу значною мірою залежать від грамотної

його організації. У світлі цього було розроблено педагогічну модель організації самоосвіти учнівської молоді в сучасному інформаційно-навчальному середовищі. У подальшому дослідженні передбачається перевірити ефективність розробленої моделі організації самоосвітньої діяльності школярів на практиці.

Список використаної літератури

- 1. Бурлука О. В.** Самоосвіта особистості як соціокультурне явище: автореф. дис. канд. філос. наук : 17.00.01 / О. В. Бурлука. – Х., 2005. – 16 с.
- 2. Грабовець І. В.** Самоосвіта як інтегруюча детермінанта самореалізації молодих фахівців у професійній діяльності : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04 / І. В. Грабовець. – К., 2004. – 18 с.
- 3. Карпова О. Л.** Педагогическая концепция содействия развитию самообразовательной деятельности студентов вуза : дис. .. канд. пед. наук : 13.00.08 / О. Л. Карпова. – Челябинск, 2009. – 343 с.
- 4. Ключарев Г. А.** Самообразование взрослых / Г. А. Ключарев, Е. И. Пахомова, Е. Н. Кофанова // Общественные науки и современность. – 2003. – № 4. – С. 37 – 46.
- 5. Філософський** словник соціальних термінів. – Х. : „Корвін”, 2002. – 672 с.
- 6. Дмитренко Т. О.** Концептуальні засади взаємозв'язку організації й управління (на матеріалі системи освіти) / Т. О. Дмитренко // Педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – Харків: Хар. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, 2005. – Вип. 27. – Ч. 1. – С. 4-18.
- 7. Сокольников Ю. П.** Системный анализ воспитания школьников / Ю. П. Сокольников. – М. : Педагогика, 1986. – 136 с.
- 8. Ткачова Н. О.** Аксиологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі : монограф. – Луганськ : ЛНПУ імені Тараса Шевченка; Х. : Вид-во „Каравела”, 2006. – 300 с.
- 9. Кузнецов Ю. М.** Информационно-технические модели организации обучения на базе интегрированной среды / Ю. М. Кузнецов // Телекоммуникации и информатизация образования. – 2006. – № 2. – С. 86-89.
- 10. Мицук О. В.** Профессиональное самосовершенствование учителя в системе повышения квалификации : автореф. дис. канд. наук : 13.00.04 / О. В. Мицук. – Омск, 2012. – 22 с.

Ткачов А. С. Організація самоосвіти учнівської молоді в сучасному інформаційно-навчальному середовищі

У представленій публікації розкрито суть понять „самоосвіта”, „організація”, „інформаційно-навчальне середовище”. На підставі цього визначено зміст самоосвіти учнівської молоді в сучасному загальноосвітньому закладі. Розроблено педагогічну модель організації самоосвіти учнів старшої школи, яка представлена трьома блоками: 1) концептуально-цільовий, в якому визначено сукупність підходів і дидактичних принципів організації процесу самоосвіти; 2) змістово-процесуальний, що дозволяє старшокласникам розбудовувати індивідуальну траєкторію реалізації самоосвітньої діяльності; 3) оцінно-

результативний, який забезпечує оцінювання результативності учнями цієї діяльності за допомогою використання об'єктивних і суб'єктивних критеріїв та показників.

Ключові слова: самоосвіта, організація, учнівська молодь, інформаційно-навчальне середовище, педагогічна модель.

Ткачев А. С. Организация самообразования ученической молодежи в современной информационно-учебной среде

В представленной публикации раскрыта сущность понятий „самообразование”, „организация”, „информационно-учебная среда”. На основании этого определено содержание самообразования ученической молодежи в современном общеобразовательном учреждении. Разработана педагогическая модель организации самообразования учащихся старшей школы, которая представлена тремя блоками: 1) концептуально-целевой, в котором определена совокупность подходов и дидактических принципов организации процесса самообразования; содержательно-процессуальный, позволяющий старшеклассникам выстраивать индивидуальную траекторию реализации самообразовательной деятельности; 3) оценочно-результативный, обеспечивающий оценивание результативности учащихся этой деятельности с помощью использования объективных и субъективных критериев и показателей.

Ключевые слова: самообразование, организация, ученическая молодежь, информационно-учебная среда, педагогическая модель.

Tkachov A. S. The Organization of Pupil Youth' Self-education in the Modern Information-educational Environment

The given publication reveals the essence of the notions „self-education”, „organization”, „information-educational environment”, determines the content of pupil youth's self-education in modern comprehensive institution based on the above-mentioned information, develops a pedagogic technology of high school pupils self-education organization which is presented by the three blocks: 1) „concept-purpose” where the complex of approaches and didactic principles of self-education process organization has been ascertained; 2) „content-procedural” which provides for high school pupils to build up individual trajectory of self-education activity realisation; 3) „valuation-efficiency” which provides the valuation of this activity efficiency by pupils by means of making use of objective and subjective criteria and characteristics.

Key words: self-education, organization, pupil youth, information-educational environment, pedagogic technology.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Ткачова Н. О.